

# Ekonomi Notları

## Büyüme Kompozisyonunda Sürdürülebilir Bileşenlerin Payı

Mert GÖKCÜ, Abdullah KAZDAL

Sayı: 2022- 03 | 11 Ekim 2022

### Abstract

This note analyzes the share of sustainable components in Türkiye's growth composition and the course of machinery-equipment investments in the recent period. Türkiye exhibited a strong growth performance in the post-pandemic period and provided employment gains in line with this. In addition to higher growth rates compared to other countries, it is noteworthy that the share of sustainable components in the growth composition has also increased. The total shares of machinery-equipment investments that increase the potential output and net exports that support the current account balance in GDP are above the long-term averages. In recent years, with the effect of both the cumulative real exchange rate developments and the advantage of Türkiye's geographic position, the tendency of companies to export has increased, and the number of exported products and partner countries has expanded. Thus, the production and investment expectations of exporting companies remained strong and supported the outlook in the growth composition. Moreover, the need for capacity increase in connection with the investment gap in the past has also encouraged new machinery-equipment investments.

### Özet

Bu notta, son dönemde Türkiye'nin büyüme kompozisyonunda sürdürülebilir bileşenlerin payı ile makine-teçhizat yatırımlarının gelişimi incelenmiştir. Türkiye pandemi sonrası dönemde güçlü bir büyüme performansı sergilemiş ve bununla uyumlu olarak istihdam kazançları sağlamıştır. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında büyüme oranlarının daha yüksek olmasının yanı sıra büyüme kompozisyonunda sürdürülebilir bileşenlerin payının da arttığı dikkat çekmektedir. Üretim potansiyelini artıran makine-teçhizat yatırımları ile cari dengeyi destekleyen net ihracatın GSYİH'deki toplam payları uzun dönem ortalamalarının üzerinde seyretmektedir. Son yıllarda hem birikimli reel kur gelişmelerinin hem de pandemi sonrası Türkiye'nin konumu itibarıyla sağladığı avantajın etkisiyle firmaların ihracat yapma eğilimi artmış, ihracat yapılan ürün ve ülke sayısı genişlemiştir. Böylece, ihracatçı firmaların üretim ve yatırım beklentileri güçlü seyretmiş ve bu durum büyüme kompozisyonundaki söz konusu görünümü desteklemiştir. Öte yandan, geçmiş dönemlerde oluşan yatırım açığı ile bağlantılı kapasite artırımı ihtiyacı da yeni makine-teçhizat yatırımlarını teşvik etmiştir.

## 1. Giriş

Ekonomilerin üretim potansiyelleri veya büyüme hızları üzerinde üretim fonksiyonundaki fiziki ve beşerî sermaye ile verimlilik faktörleri temel belirleyicilerdir. Bu çerçevede, bir ülke ekonomisinin üretim potansiyelinin ve büyüme hızının artırılması; i) toplam faktör verimliliği olarak da adlandırılan genel verimlilik düzeyinin yükseltilmesi, ii) sermaye birikiminin ya da yatırım oranının artırılması veya iii) mevcut kaynakların ve/veya yatırımların hem sektörler arasında hem de her bir sektör içerisinde en yüksek verimliliği sağlayacak şekilde dağıtılması yoluyla mümkün olmaktadır (Poirson, 2000; Jaumotte ve Spatafora, 2007).

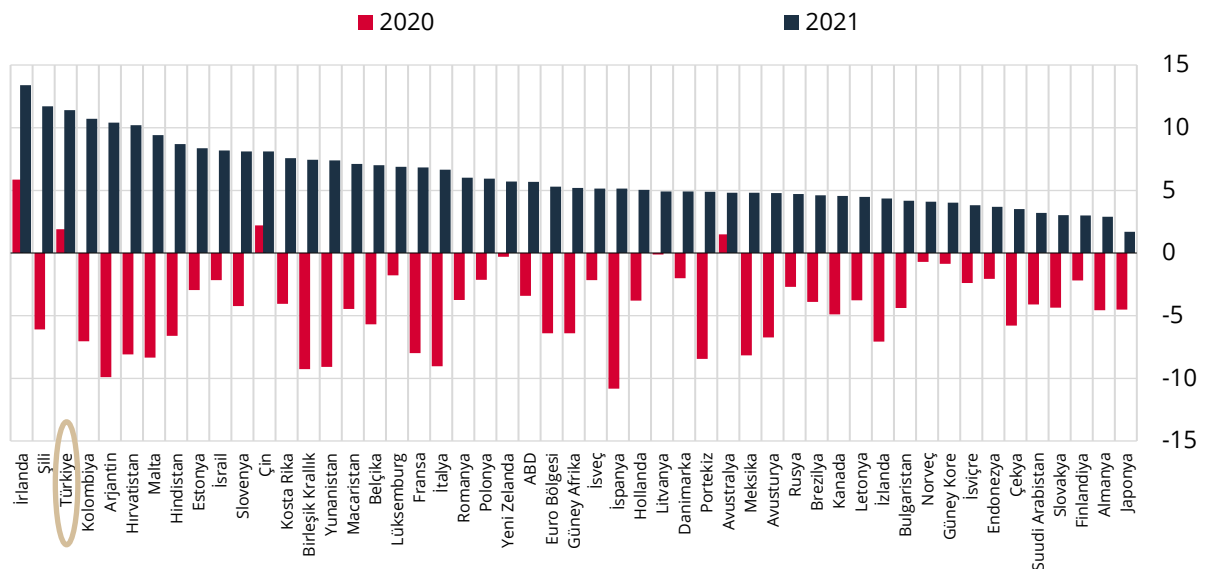
İktisat yazınında sektörler arası verimlilik farklılaşması ve yatırım harcamalarının alt kırılımlarıyla bağlantılı olarak makine-teçhizat yatırımları daha yüksek verimlilik düzeyine sahip olması ile ön plana çıkmaktadır (De Long ve Summers, 1991; Luo, 2020). Üretici sektörler arasında ise ölçek ekonomileri ya da ölçeğin artan verimi, yaparak öğrenme, teknolojik gelişme ve yayılım, olumlu dışsallıklar, uluslararası ticarete konu olması gibi hususların etkisiyle sanayi sektörü hizmet ve tarım sektörlerine kıyasla daha yüksek verimlilik düzeyine sahiptir. Bunun yanında, ihracatın da ihracat yaparken öğrenme hipotezine dayalı olarak (learning-by-exporting hypothesis) ekonomik büyümeyi, piyasa ölçeğini genişletmek, teknolojik gelişmeyi teşvik etmek ve verimliliği artırmak suretiyle olumlu yönde etkilediği iktisat yazınında öteden beri ileri sürülmüştür (Balassa, 1989; Falvey ve Yu, 2005).

Bu bağlamda, bu notta, son dönemde Türkiye ihracatındaki güçlü performansla birlikte özellikle ihracatçı sektörlerde sanayi üretimindeki artış, kapasite kullanımlarındaki yüksek seviyeler ve bunların bir yansıması olarak makine-teçhizat yatırımlarındaki güçlü seyir büyüme kompozisyonundaki farklılaşma çerçevesinde incelenmektedir.

## 2. Büyüme, İstihdam ve İhracat Gelişmeleri

2020 yılında pandemi nedeniyle yavaşlayan ülke ekonomileri, destekleyici politikalar ve aşılama sürecindeki olumlu gelişmelerin etkisiyle 2021 yılında önemli ölçüde toparlanma kaydetmiştir. Bununla birlikte, ülkelere özgü koşullar ve pandemiye karşı uygulanan tedbirler büyüme görünümünde farklılaşmaya neden olmuştur. Türkiye ekonomisi, 2020 yılında yüzde 1,9 oranında büyüyerek pandemi döneminde pozitif büyüme kaydeden az sayıdaki ekonomiler arasında yer almıştır. 2021 yılında ise iktisadi faaliyetin güçlenmesiyle yüzde 11,4 oranında büyüyen Türkiye, OECD ve G20 ülkeleri arasında en üst sıralarda yer almıştır (Grafik 1).

**Grafik 1: Yıl Geneli Büyüme (2020 ve 2021, %)**

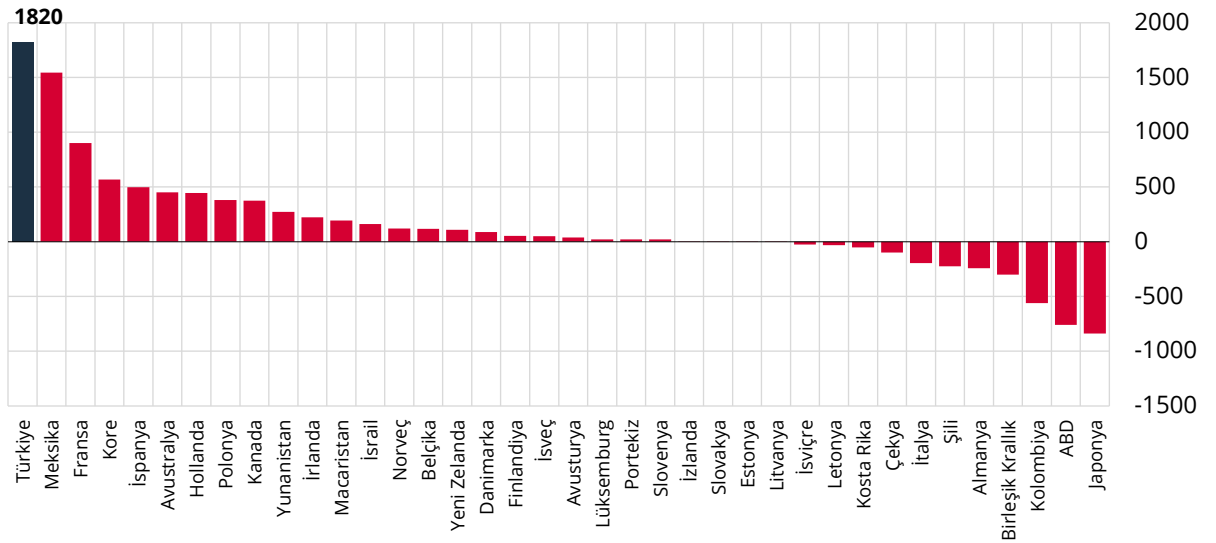


Kaynak: Consensus Forecast, IMF, OECD

Son Gözlem: 2021

İktisadi faaliyetteki güçlü görünüm istihdam piyasasında kuvvetli toparlanmayı beraberinde getirmiştir. Türkiye, 2022 yılının ilk çeyreği itibarıyla OECD ülkeleri arasında pandemi öncesi döneme göre istihdamını en çok artıran ülke olmuştur (Grafik 2). Bu dönemde mevsimsellikten arındırılmış istihdam artışı 1,8 milyonun üzerinde gerçekleşirken; istihdam kazançları sektörlerin geneline yayılmıştır. 2022 yılının ikinci çeyreği itibarıyla mevsimsellikten arındırılmış sanayi istihdamı yüzde 17 civarında artış göstererek pandemi öncesi döneme göre 991 bin kişi yükselmiş ve tarihsel olarak en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Grafik 3 ve 4). Buna ek olarak, sanayi istihdamının tarım dışı istihdam ve toplam istihdam içindeki payı bu dönemde artmıştır. Ayrıca bu dönemde istihdam oranı 2,1 puan yükselirken, işsiz sayısı 699 bin kişi gerilemiştir. Katılım oranındaki yükselişe rağmen istihdamdaki artışın etkisiyle işsizlik oranı pandemi öncesine kıyasla 2,8 puan azalarak yüzde 13,4'ten yüzde 10,6'ya gerilemiştir.

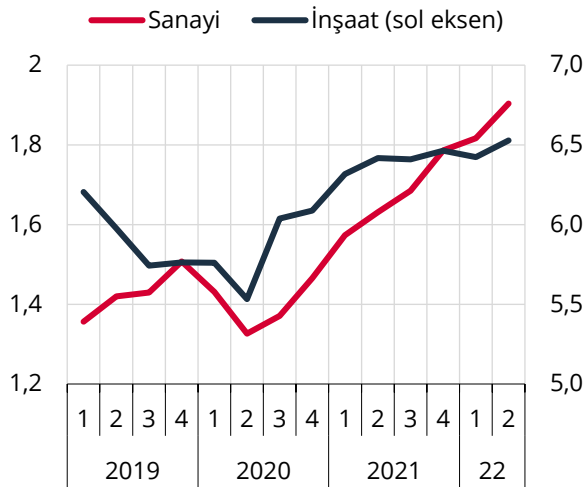
**Grafik 2: İstihdam Değişimi** (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2022Ç1-2019Ç4 Farkı, Bin Kişi)



Kaynak: OECD, TÜİK

Son Gözlem: 2022Ç1

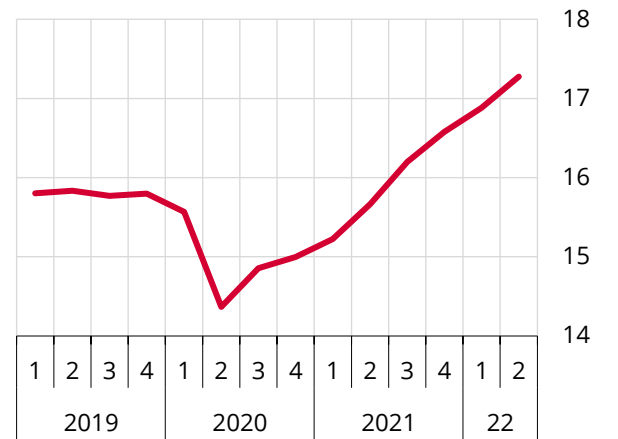
**Grafik 3: Sanayi ve İnşaat İstihdamı** (Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)



Kaynak: TÜİK

Son Gözlem: 2022Ç2

**Grafik 4: Hizmet İstihdamı** (Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)



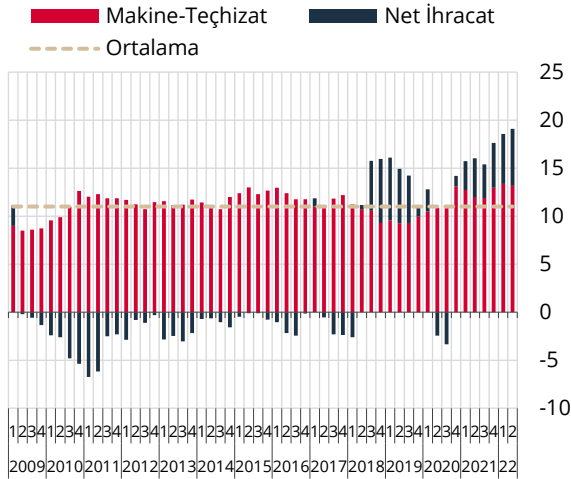
Kaynak: TÜİK

Son Gözlem: 2022Ç2

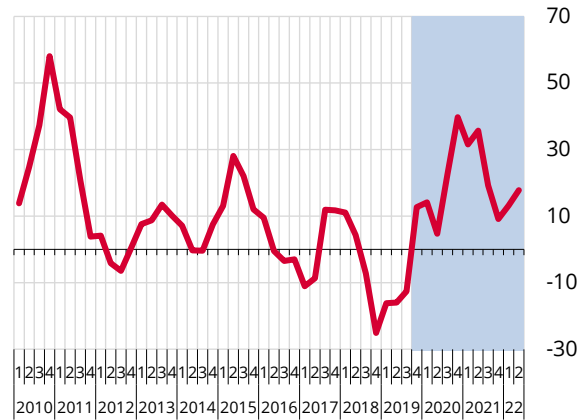
Yüksek katma değerli üretim yoluyla ekonomiyi yapısal olarak güçlendirebilmek, rekabet avantajı kazanabilmek ve sürdürülebilir bir büyüme patikasına ulaşabilmek için büyüme kompozisyonunda yatırımlar gibi potansiyel büyümeyi artıran ve net ihracat gibi cari dengeyi destekleyen faaliyetlerin ağırlığının ve katkısının artması önem arz etmektedir.

2020 yılında salgın hastalığın hızını yavaşlatmaya ve pandemiyi kontrol altına almaya yönelik tedbirlere ve kısıtlamalara bağlı olarak azalan dış talep neticesinde belirgin bir düşüş kaydeden net ihracatın milli gelir içindeki payı, takip eden dönemde ticaret ortaklarındaki normalleşme adımları ve ihracatçı firmaların rekabet gücünün ve pazar çeşitlendirme esnekliklerinin etkisiyle pandemi öncesi düzeylerine yakınsamıştır. Ayrıca, son dönemlerde sürdürülebilir büyümeye katkı veren makine-teçhizat yatırımları ile cari dengeyi destekleyen net ihracatın GSYİH'deki toplam payı uzun dönem ortalamasının üzerinde seyretmektedir (Grafik 5). Uzun bir dönem boyunca toplam yatırımlar içinde ikinci sırada yer alan makine-teçhizat yatırımlarının payı ise 2020 yılının son çeyreği itibarıyla inşaat yatırımlarının payını aşmış, 2021 yılı son çeyreğinde ise yüzde 50'yi geçmiştir. Makine-teçhizat yatırımlarının 2019 yılının son çeyreğinden bu yana üst üste artış sergilemesinin sürdürülebilir büyüme açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir (Grafik 6).

**Grafik 5: Makine-Teçhizat Yatırımlarının ve Net İhracatın GSYİH İçindeki Payı (%)**

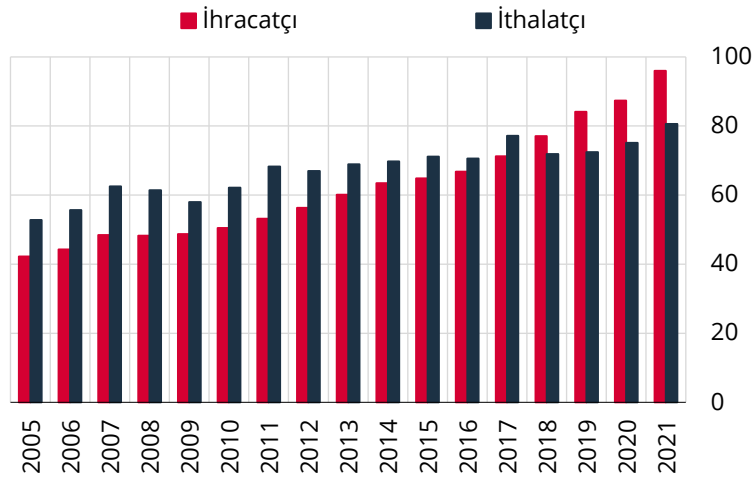


**Grafik 6: Makine-Teçhizat Yatırımları (Yıllık % Değişim)**



Son yıllarda büyüme kompozisyonunda sürdürülebilir bileşenlerin payının artmasının arkasındaki çeşitli faktörler arasında reel kurdaki birikimli düşüşün de desteklediği rekabetçilik kazanımlarının etkisiyle firmaların ihracata yönelimlerdeki artışın da yer aldığı değerlendirilmektedir.<sup>1</sup> İhracatçı ve ithalatçı firma sayılarının yıllar itibarıyla seyrine bakıldığında, 2018 sonrası dönemde ihracatçı firma sayısının ithalatçı firma sayısını geçtiği gözlenmektedir (Grafik 7). Yakın dönemde ithalatçı firma sayısı nispeten yataya yakın seyrederken, ihracatçı firma sayısı artışını sürdürmüştür.

<sup>1</sup> Geçmiş çalışmalar, Türkiye'nin ihracatının temel belirleyicisinin küresel talep olduğunu ortaya koyarken, reel kurun etkisinin görece daha sınırlı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte yakın dönem gelişmeleri de kapsayan Gül ve Kazdal (2021) çalışmasında, Türk lirasında 2017 ve 2018 yıllarındaki birikimli değer kaybının ardından ihracatın reel kur esnekliğinin artış kaydedtiği bulgulanmıştır.

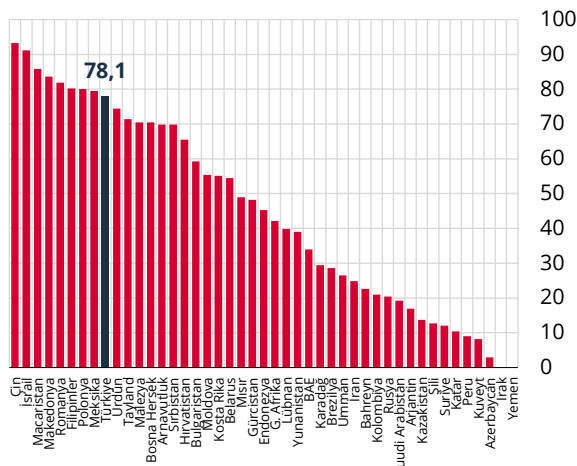
**Grafik 7: İhracatçı ve İthalatçı Firma Sayısı\* (Bin Adet)**

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

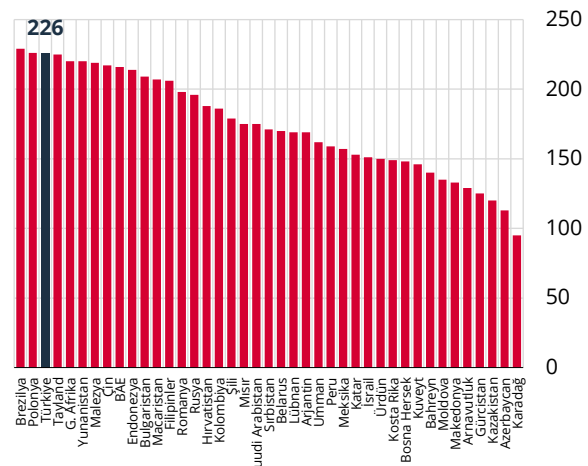
Son Gözlem: 2021

\* Özel Ticaret Sistemine göre hesaplanmıştır.

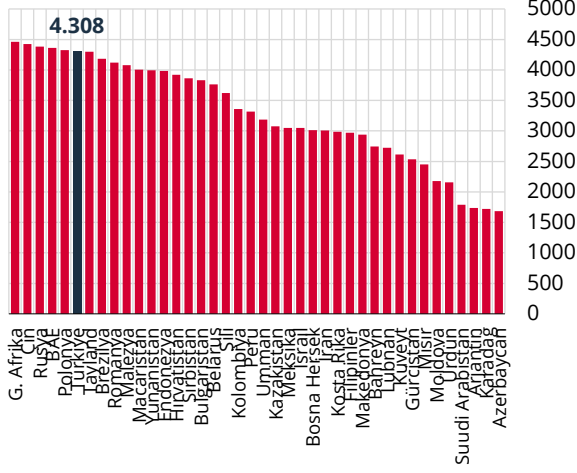
İhracat yapan firma sayısındaki artışın yanı sıra firmaların pazar çeşitlendirme esnekliği ve ihraç edilen ürün sayısını zenginleştirmeleri ürün/bölge bazındaki yoğunlaşmayı azaltarak daha dirençli bir ihracat yapısına işaret etmektedir. Nitekim, imalat sanayi ürünleri Türkiye'nin ihracatında, diğer akran ve çevre ülkelerin çoğuna kıyasla yüzde 78,1 gibi görece yüksek bir paya sahiptir (Grafik 8). Buna ek olarak, Türkiye 226 farklı ülke ve bölgeye 4308 çeşit ürün satarak benzer ülkelere kıyasla daha yüksek bir pazar ve ürün çeşitlenmesine ulaşmıştır (Grafik 9 ve 10). İki haneli sınıflandırmada incelendiğinde en fazla ihracatı yapılan üç ürünün toplamdaki payının yüzde 29,3 gibi görece düşük oranlarda olması ise ihracatının belli ürünlerde yoğunlaşmadığına işaret etmektedir (Grafik 11). Ayrıca, pandemi dönemiyle birlikte başlayıp devam eden küresel tedarik sorunları ve taşıma maliyetlerindeki artış, Türkiye'nin jeopolitik konumunun sağladığı avantaj sayesinde özellikle Avrupa Bölgesi gibi yakın bölgelerdeki ihracat performansını desteklemektedir.

**Grafik 8: İmalat Sanayinin İhracattaki Payı\* (2018-2020 Ortalaması, %)**

Kaynak: Birleşmiş Milletler Comtrade, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü

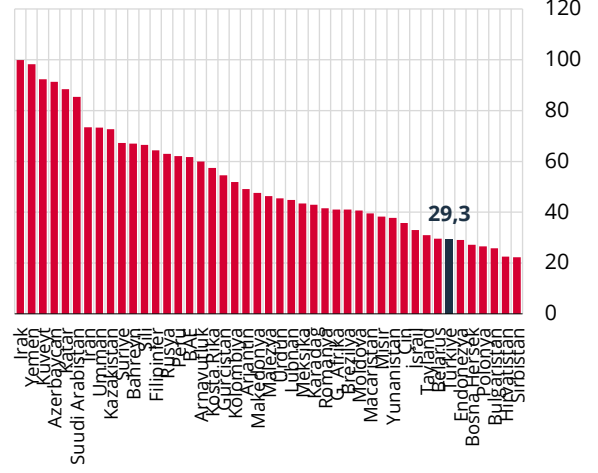
**Grafik 9: İhracat Yapılan Ülke Sayısı\* (2019)**

Kaynak: Birleşmiş Milletler Comtrade, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü

**Grafik 10: İhraç Edilen Ürün Sayısı\* (2019)**

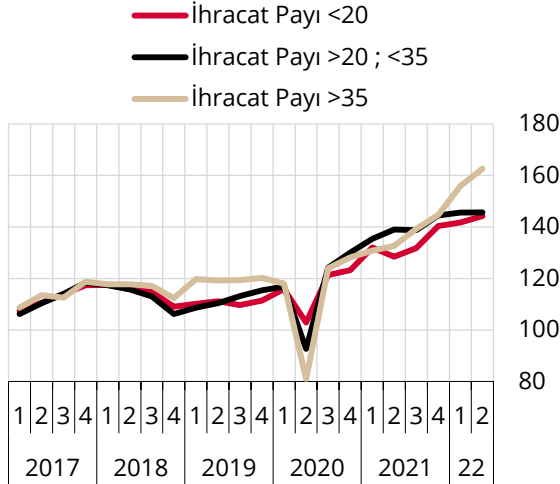
Kaynak: Birleşmiş Milletler Comtrade, Son Gözlem: 2019  
Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü

\* Birleşmiş Milletler'e üye ülkeler ve özerk yapıya/özel statüye sahip ülkeler dahildir.

**Grafik 11: En Fazla İhraç Edilen Üç Ürünün Payı\* (2020, %)**

Kaynak: Birleşmiş Milletler Comtrade, Son Gözlem: 2020  
Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü

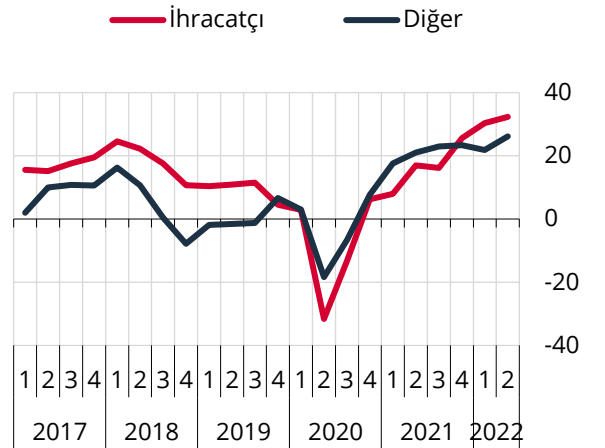
İhracata yönelim ile üretim ve yatırım faaliyetleri arasındaki ilişki son dönemde daha belirgin hale gelmiştir. Nitekim, ihracatı yoğun olan sektörlerin sanayi üretimi, özellikle pandemi dönemi ve sonrasında ihracatçı olmayan sektörlerle kıyasla pozitif bir ayrışma göstermiştir (Grafik 12). Bununla birlikte, ihracatçı sektörlerdeki firmaların yatırım eğilimleri de diğer sektörlerle kıyasla daha kuvvetlidir (Grafik 13). Bu çerçevede, ihracatçı firmaların üretim performansları ve yatırım beklentileri büyüme kompozisyonunda sürdürülebilir bileşenlerin payının artmasını desteklemiştir.

**Grafik 12: Sanayi Üretim Endeksi\* (Mevsim ve Takvim Etkilerinden Arındırılmış, 2015=100)**

Kaynak: TCMB, TÜİK

Son Gözlem: 2022Ç2

\* Sektörler 2009-2020 ortalamasına göre toplam ciro içinde ihracat cirosunun yüzdelik payına göre sınıflandırılmıştır. İhracat payı en yüksek olan sektörlerin sanayi üretimi içindeki payı yaklaşık yüzde 20 iken, en düşük ihracat yoğunluğuna sahip sektörlerin payı yaklaşık yüzde 30'dur.

**Grafik 13: İktisadi Yönelim Anketi Yatırım Eğilimi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Artacak-Azalacak, %)**

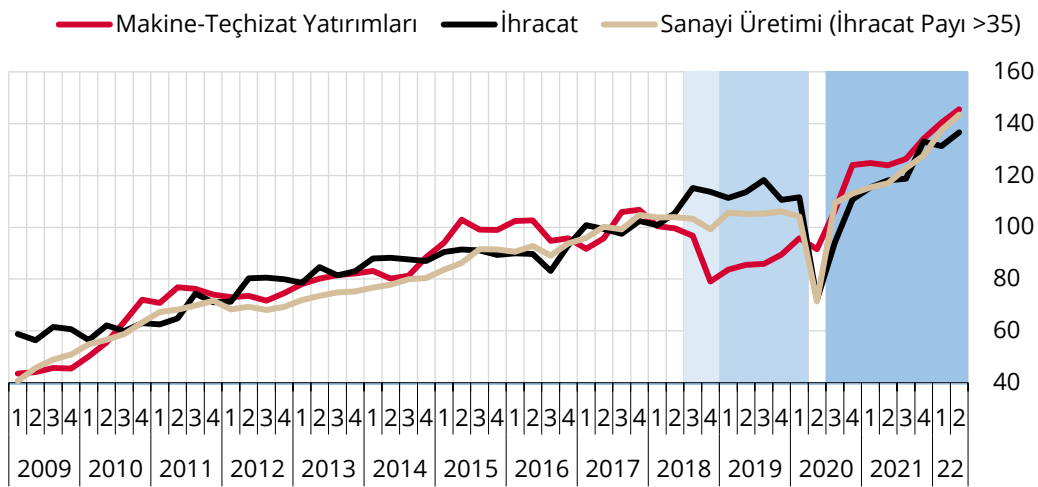
Kaynak: TCMB

Son Gözlem: 2022Ç2

Öte yandan, makine-teçhizat yatırımlarındaki son yıllardaki olumlu performansın geçmiş dönemlerde oluşan yatırım açığıyla da ilişkilendirilebileceği değerlendirilmektedir. Grafik 14'te, 2009 yılından günümüze makine-teçhizat yatırımları, ihracat ve ihracat payı yüzde 35'in üzerinde olan sektörlerin sanayi üretimi ve Grafik 15'te ise aynı dönemde oluşan makine-teçhizat yatırım açığı incelenmektedir. Bu kapsamda, 2018 yılının ikinci yarısında, finansal şoklar, döviz kuru oynaklığı ve kredilerdeki yavaşlama ile birlikte makine-teçhizat yatırımlarının oldukça azaldığı ve bu dönemde yatırım açığı olduğu görülmektedir. Takip eden dönemde ise ötelenen yatırım talebinin etkisiyle makine-teçhizat yatırımları kademeli bir şekilde önceki artış eğilimine yakınsamıştır. Pandemi sonrası dönemde ise güçlü seyreden ihracat ile birlikte özellikle ihracatçı sektörlerde sanayi üretimin güçlü seyretmesi, makine-teçhizat yatırımlarının belirgin bir toparlanma kaydetmesini sağlamıştır (Grafik 14 ve 15).

#### Grafik 14: Makine-Teçhizat Yatırımları, İhracat ve Sanayi Üretimi\*

(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2017=100)

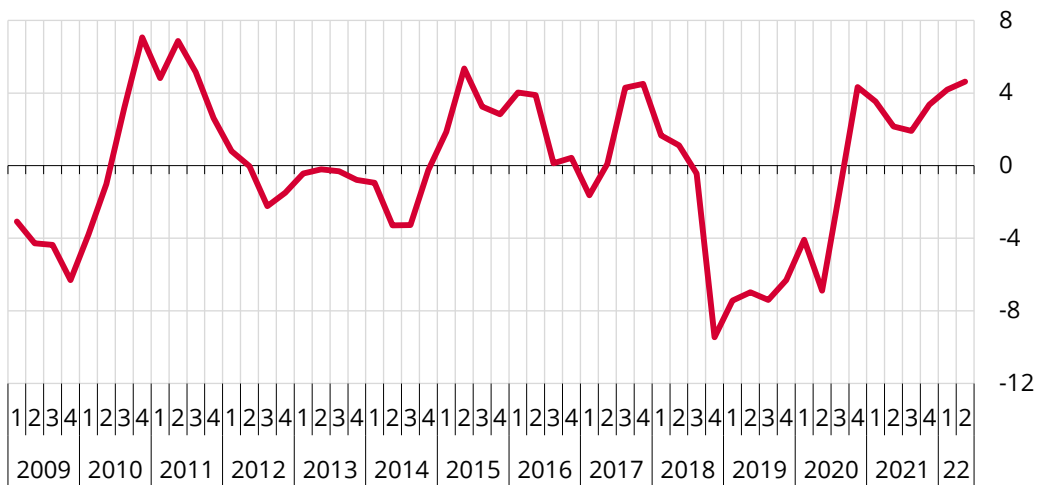


Kaynak: TÜİK

Son Gözlem: 2022Ç2

\* Taralı alanlar, sırasıyla, yatırım açığının olduğu 2018Ç3-2018Ç4 dönemini, makine-teçhizat yatırımlarının kademeli bir şekilde toparlandığı 2019Ç1-2020Ç1 dönemini ve pandemi sonrasında makine-teçhizat yatırımlarının hızla arttığı 2020Ç3 ve sonrasını göstermektedir.

#### Grafik 15: Makine-Teçhizat Yatırım Açığı\*(%)



Kaynak: TÜİK

Son Gözlem: 2022Ç2

\* Makine-teçhizat yatırımlarının uzun dönemli eğiliminden sapmasını göstermektedir. Uzun dönem eğilimi Hodrick-Prescott filtresi ile hesaplanmıştır.

### 3. Sonuç

Sonuç olarak, Türkiye pandemi sonrası dönemde güçlü bir büyüme performansı sergilemiş ve bununla uyumlu olarak istihdam kazançları sağlamıştır. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye ekonomisinde daha yüksek büyüme oranları kaydedilmesinin yanı sıra büyüme kompozisyonunda sürdürülebilir bileşenlerin payının da arttığı dikkat çekmektedir. Potansiyel büyümeye katkı sağlayan makine-teçhizat yatırımları ile cari dengeyi destekleyen net ihracatın GSYİH'deki toplam payı uzun dönem ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Son yıllarda hem birikimli reel kur gelişmelerinin hem de pandemi sonrası Türkiye'nin konumu itibarıyla sağladığı avantajın etkisiyle firmaların ihracat yapma eğilimi artmış, ihracat yapılan ürün ve ülke sayısı genişlemiştir. Böylece, ihracatçı firmaların üretim ve yatırım beklentileri güçlü seyretmiş ve bu durum büyüme kompozisyonundaki olumlu görünümü desteklemiştir. Öte yandan, geçmiş dönemlerde oluşan yatırım açığı ile bağlantılı kapasite artırımı ihtiyacı da yeni makine-teçhizat yatırımlarını teşvik etmiştir.

Yatırımların ve üretim kapasitesinin artması hem sürdürülebilir büyümenin sağlanmasına hem de cari işlemler dengesine olumlu katkı verecektir. Bunun yanı sıra, ekonomideki arz kapasitesini büyütürken kalıcı fiyat istikrarına da katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede, büyüme kompozisyonunda sürdürülebilir bileşenlerin payı politika yapıcılar tarafından da yakından takip edilmektedir.

### Kaynakça

- Balassa B. (1989). Outward Orientation. In H. Chenery & T. Srinivasan (Eds.), Policy Choices for the 1990s (pp. 1645–1689).
- De Long J.B., Summers L.H. (1991). Equipment investment and economic growth. The Quarterly Journal of Economics, 106(2), 445-502.
- Falvey R., Yu Z. (2005). Exporting and productivity growth: Theory. In H. Gorg, D. Greenaway & R. Kneller (Eds.), Globalisation and Productivity Growth: Theory and Evidence (pp. 117–135).
- Gül S., Kazdal A. (2021). Türkiye'de İhracat ve Reel Kur Arasında Zamana Göre Değişen İlişki: Sektörel Düzeyde Güncel Bir İnceleme, TCMB Çalışma Tebliği No. 21/38.
- Jaumotte F., Spatafora N. (2007). Asia Rising: A Sectoral Perspective. IMF Working Paper No. 07/130.
- Luo D. (2020). Capital heterogeneity, time-to-build, and return predictability. Time-to-Build, and Return Predictability. <https://ssrn.com/abstract=3069553>.
- Poirson H. (2000). Factor Reallocation and Growth in Developing Countries. IMF Working Paper No. 00/94.